

جایگاه اربعین

<?xml encoding="UTF-8">

در طلّیعه گفتگو بفرمایید دلیل بزرگداشت اربعین چیست؟

اعتبار اربعین امام حسین علیه السلام از قدیم الایام میان شیعیان و در تقویم تاریخی وفاداران به امام حسین علیه السلام شناخته شده بوده است. کتاب مصباح المتهجد شیخ طوسی که حاصل گزینش دقیق و انتخاب معقول شیخ طوسی از روایات فراوان در باره تقویم مورد نظر شیعه درباره ایام سوگ و شادی و دعا و روزه و عبادت است، ذیل ماه صفر می نویسد: «نخستین روز این ماه (از سال 121)، روز کشته شدن زید بن علی بن الحسین است. روز سوم این ماه از سال 64 روزی است که مسلم بن عقبه پرده کعبه را آتش زد و به دیوارهای آن سنگ پرتاب نمود در حالی که به نمایندگی از یزید با عبدالله بن زبیر در نبرد بود.

روز 20 صفر - یعنی اربعین - زمانی است که حرم امام حسین علیه السلام، یعنی کاروان اسرا، از شام به مدینه مراجعت کردند. و روزی است که جابر بن عبدالله بن حرام انصاری، صحابی رسول خدا صلی الله علیه و آله از مدینه به کربلا رسید تا به زیارت قبر امام حسین علیه السلام بشتابد و او نخستین کسی است از مردمان که قبر آن حضرت را زیارت کرد.

در این روز زیارت امام حسین علیه السلام مستحب است و این زیارت، همانا خواندن زیارت اربعین است که از امام عسکری علیه السلام روایت شده که فرمود: علامات مومن پنج تاست: خواندن 51 رکعت نماز در شبانه روز - نمازهای واجب و نافله و نماز شب - به دست کردن انگشتی در دست راست، برآمدن پیشانی از سجده، و بلند خواندن بسم الله الرحمن الرحیم در نماز.

شیخ طوسی سپس متن زیارت اربعین را با سند به نقل از حضرت صادق علیه السلام آورده است: السلام علی ولی الله و حبیبه، السلام علی خلیل الله ونجیبه، السلام علی صفی الله و ابن صفیه... .

این مطلبی است که شیخ طوسی، عالم فرهیخته و معتبر و معقول شیعه در قرن پنجم در باره اربعین آورده است. طبعا بر اساس اعتباری که این روز میان شیعیان داشته است، از همان آغاز که تاریخش معلوم نیست، شیعیان به حرمت آن، زیارت اربعین می خوانده اند و اگر می توانسته اند مانند جابر بر مزار امام حسین علیه السلام گرد آمده و آن امام را زیارت می کردند. این سنت تا به امروز در عراق با قوت برپاست و شاهدیم که میلیونها شیعه عراقی و غیر عراقی در این روز بر مزار امام حسین علیه السلام جمع می شوند.

راز و رمز اربعین در چیست؟

در این خصوص باید به عرض برسانم اربعین از رازهای هستی است، خصوصیت عدد چهل و اسرار نهفته در آن برای ما روشن نیست. البته چه بسا، با توجه به ویژگی های انسان، «چهل بار» تکرار یک رفتار پسندیده موجب

ملکه معنوی و تعمیق آن رفتار و قابلیت نزول فیض خاص خداوند می شود.

جایگاه اربعین در فرهنگ عاشورا به چه صورت است؟

در فرهنگ عاشورا، اربعین به چهلمین شب شهادت حسین بن علی علیه السلام گفته می شود که مصادف با روز بیستم ماه صفر است. از سنت های مردمی گرامی داشت چهلم مردگان است، که به یاد عزیز فوت شده خویش، خیرات و صدقات می دهند و مجلس یاد بود بر پا می کنند، در روز بیستم صفر نیز، شیعیان، مراسم سوگواری عظیمی را در کشورها و شهرهای مختلف به یاد عاشورای حسینی بر پا می کنند. عاشقان و پیروان آن امام، در سجال اسرار اربعین به ذکر پرداخته و باران اشکبار چشم خویش را با مظلومیت حسین و یارانش پیوند می زنند. این راه، راه تداوم عشق است و بی گمان هیچ گاه بی رهرو نخواهد بود.

عدد چهل یکی از اعداد مقدس و در فرهنگ شیعی از اعتبار و جایگاه خاصی برخوردار است در این خصوص نیز مطالبی بیان فرمایید؟

نخستین مسئله ای که در ارتباط با «اربعین» جلب توجه می کند، تعبیر اربعین در متون دینی است. ابتدا باید نکته ای را به عنوان مقدمه یادآور شویم:

اصولا باید توجه داشت که در نگرش صحیح دینی، اعداد نقش خاصی به لحاظ عدد بودن، در القای معنا و منظوری خاص ندارند؛ به این صورت که کسی نمی تواند به صرف این که در فلان مورد یا موارد، عدد هفت یا دوازده یا چهل یا هفتاد به کار رفته، استنباط و استنتاج خاصی داشته باشد. این یادآوری، از آن روست که برخی از فرقه های مذهبی، بویژه آنها که تمایلات «باطنی گری» داشته یا دارند و گاه و بیگاه خود را به شیعه نیز منسوب می کرده اند، و نیز برخی از شبه فیلسوفان متأثر از اندیشه های انحرافی و باطنی و اسماعیلی، مروج چنین اندیشه ای در باره اعداد یا نوع حروف بوده وهستند.

در واقع، بسیاری از اعدادی که در نقل های دینی آمده، می تواند بر اساس یک محاسبه الهی باشد، اما این که این عدد در موارد دیگری هم کاربرد دارد و بدون یک مستند دینی می توان از آن در سایر موارد استفاده کرد، قابل قبول نیست. به عنوان نمونه، در ده ها مورد در کتاب های دعا، عدد صد به کار رفته که فلان ذکر را صد مرتبه بگویید، اما این دلیل بر تقدس عدد صد به عنوان صد نمی شود. همین طور سایر عددها. البته ناخواسته برای مردم عادی، برخی از این اعداد طی روزگاران، صورت تقدس به خود گرفته و گاه سوء استفاده هایی هم از آنها می شود.

تنها چیزی که در باره برخی از این اعداد می شود گفت آن است که آن اعداد معین نشانه کثرت است. به عنوان مثال، درباره هفت چنین اظهار نظری شده است. بیش از این هرچه گفته شود، نمی توان به عنوان یک استدلال به آن نظر کرد.

مرحوم اربلی، از علمای بزرگ امامیه، در کتاب کشف الغمه فی معرفه الائمة در برابر کسانی که به تقدس عدد دوازده و بروج دوازده گانه برای اثبات امامت ائمه اطهار علیهم السلام استناد کرده اند، اظهار می دارد، این مسئله

نمی تواند چیزی را ثابت کند؛ چرا که اگر چنین باشد، اسماعیلیان یا هفت امامی ها، می توانند دهها شاهد- مثل هفت آسمان - ارائه دهند که عدد هفت مقدس است، کما این که این کار را کرده اند.

درباره نخستین اربعین سالار و سرور آزادگان جهان حضرت اباعبدالله الحسین علیه السلام مطالبی بیان فرمایید.

- در نخستین اربعین شهادت امام حسین علیه السلام جابر بن عبدالله انصاری و عطیه عوفی موفق به زیارت تربت و قبر سید الشهداء شدند. بنا به برخی نقل ها، در همان اربعین، کاروان اسرای اهل بیت علیهم السلام در بازگشت از شام و سر راه مدینه، از کربلا گذشتند و با جابر دیدار کردند. البته برخی از مورخان نیز آن را نفی کرده و نپذیرفته اند، از جمله مرحوم محدث قمی در «منتهی الامال» دلایلی ذکر می کند که دیدار اهل بیت از کربلا در اربعین اول نبوده است. به هر حال، تکریم این روز و احیای خاطره غمبار عاشورا، رمز تداوم شعور عاشورایی در زمانهای بعد بوده است.

چه رابطه ای بین اربعین و عرفان وجود دارد؟

در فرهنگ اسلامی هم عدد چهل جایگاه ویژه ای دارد. چله نشینی برای رفع حاجات، حفظ کردن چهل حدیث، اخلاص چهل صباح، کمال عقل در چهل سالگی، دعا برای چهل مومن، چهل شب چهارشنبه ها از این نمونه هاست.

آمده است که چون حضرت موسی علیه السلام را قابل استماع کلام بی واسطه خداوند می کردند چهل روز به خلوت فرستادند و خداوند فرمود: «و اذا واعدنا موسی اربعین ليله»

پیامبر حکیم صلی الله علیه و آله فرمود: «من اخلص لله اربعین یوما فجر الله ینابیع الحکمه من قلبه علی لسانه؛ هر کس چهل روز فقط برای خداوند تعالی اخلاص چشمه های خداوند ورزد حکمت را از قلبش بر زبانش جاری می سازد.»

صاحب مرصاد العباد، عارف نامی نجم الدین شیرازی نیز گفته است: «و عدد اربعین را خاصیتی است در استکمال چیزها که اعداد دیگر را نیست. چنان که در حدیث صحیح آمده است: ان خلق احدکم بجمع فی بطن امه اربعین یوما ثم یکون علقه مثل ذلک.»

و خواجه علیه السلام ظهور چشمه های حکمت از دل بر زبان را اختصاص اخلاص اربعین صباحا فرموده است، و حواله کمال تخمیر طینت آدم علیه السلام به اربعین صباحا کرد و از این نوع بسیار است."

جایگاه عدد «اربعین» در متون دینی چگونه جایگاهی است؟

یکی از تعبیرهای رایج عددی، تعبیر اربعین است که در بسیاری از موارد به کار رفته است. یک نمونه آن که سن رسول خدا صلی الله علیه و آله در زمان مبعوث شدن، چهل بوده است. گفته شده که عدد چهل در سن انسانها،

نشانه بلوغ و رشد فکری است. گفتنی است که برخی از انبیاء در سنین کودکی به نبوت رسیده اند. از ابن عباس گویا به نقل از پیامبر صلی الله علیه و آله نقل شده که اگر کسی چهل ساله شد و خیرش بر شرش غلبه نکرد، آماده رفتن به جهنم باشد. در نقلی آمده است که، مردمان طالب دنیایند تا چهل سالشان شود. پس از آن در پی آخرت خواهند رفت. [1]

در قرآن آمده است «میکات» موسی با پروردگارش در طی چهل روز حاصل شده است. در نقل است که، حضرت آدم چهل شبانه روز بر روی کوه صفا درحال سجده بود. [2] در باره بنی اسرائیل هم آمده که برای استجابت دعای خود چهل شبانه روز ناله و ضجه می کردند. [3] در نقلی آمده است که اگر کسی چهل روز خالص برای خدا باشد، خداوند او را در دنیا زاهد کرده و راه و چاه زندگی را به او می آموزد و حکمت را در قلب و زبانش جاری می کند. بدین مضمون روایات فراوانی وجود دارد. چله نشینی صوفیان هم درست یا غلط، از همین بابت بوده است. علامه مجلسی در کتاب بحار الانوار در این باره که برگرفتن چهل نشینی از حدیث مزبور نادرست است، به تفصیل سخن گفته است.

اعتبار حفظ چهل حدیث که در روایات فراوان دیگر آمده، سبب تالیف صدها اثر با عنوان اربعین در انتخاب چهل حدیث و شرح و بسط آنها شده است. در این نقلها آمده است که اگر کسی ازامت من، چهل حدیث حفظ کند که در امر دینش از آنها بهره برد، خداوند درروز قیامت او را فقیه و عالم محشور خواهد کرد. در نقل دیگری آمده است که امیرمومنان علیه السلام فرمودند: اگر چهل مرد با من بیعت می کردند، در برابر دشمنانم می ایستادم. [4] مرحوم کفعمی نوشته است: زمین از یک قطب، چهار نفر از اوتاد و چهل نفر از ابدال و هفتاد نفر نجیب، هیچ گاه خالی نمی شود. [5]

در باره نطفه هم تصور براین بوده که بعد از چهل روز علقه می شود. همین عدد در تحولات بعدی علقه به مضغه تا تولد درنقلهای کهن به کار رفته است، گویی که عدد چهل مبدا یک تحول دانسته شده است. در روایت است که کسی که شرابخواری کند، نمازش تا چهل روز قبول نمی شود. و نیز در روایت است که کسی که چهل روز گوشت نخورد، خلقتش تند می شود. نیز در روایت است که کسی که چهل روز طعام حلال بخورد، خداوند قبلش را نورانی می کند. نیز رسول خدا صلی الله علیه و آله فرمود: کسی که لقمه حرامی بخورد، تا چهل روز دعایش مستجاب نمی شود. [6]

اینها نمونه ای از نقلهایی بود که عدد اربعین در آنها به کار رفته است.

شهید محراب مرحوم حاج سید محمدعلی قاضی طباطبایی درباره اربعین کتاب ارزشمندی دارد راجع به این کتاب توضیح بیشتری بیان فرمایید.

شهید محراب مرحوم حاج سید محمدعلی قاضی طباطبایی رحمه الله علیه، کتاب مفصلی با نام «تحقیق در باره اولین اربعین حضرت سید الشهداء» در باره اربعین نوشت که اخیرا هم به شکل تازه و زیبایی چاپ شده است. هدف ایشان از نگارش این اثر آن بود تا ثابت کند، آمدن اسرای از شام به کربلا در نخستین اربعین، بعید نیست. این کتاب که ضمن نهصد صفحه چاپ شده، مشتمل بر تحقیقات حاشیه ای فراوانی در باره کربلاست که بسیار مفید و جالب است. اما به نظر می رسد در اثبات نکته مورد نظر با همه زحمتی که مولف محترم کشیده، چندان موفق نبوده است.

ایشان در باره این اشکال که امکان ندارد اسرا ظرف چهل روز از کربلا به کوفه، از آنجا به شام و سپس از شام به کربلا بازگشته باشند، هفده نمونه از مسافرتها و مسیرها و زمانهایی که برای این راه در تاریخ آمده را به تفصیل

نقل کرده اند. در این نمونه ها آمده است که مسیر کوفه تا شام و به عکس از یک هفته تا ده دوازده روز طی می شده و بنابر این، ممکن است که در یک چهل روز، چنین مسیریافت و برگشتی طی شده باشد. اگر این سخن بیرونی هم درست باشد که سر امام حسین علیه السلام روز اول صفر وارد دمشق شده، می توان اظهار کرد که بیست روز بعد، اسرا می توانستند در کربلا باشند.

باید به اجمال گفت: بر فرض که طی این مسیر برای یک کاروان، در چنین زمان کوتاهی، با آن همه زن و بچه ممکن باشد، باید توجه داشت که آیا اصل این خبر در کتابهای معتبر تاریخ آمده است یا نه. تا آنجا که می دانیم، نقل این خبر در منابع تاریخی، از قرن هفتم به آن سوی تجاوز نمی کند. به علاوه، علمای بزرگ شیعه، مانند شیخ مفید و شیخ طوسی، نه تنها به آن اشاره نکرده اند، بلکه به عکس آن تصریح کرده و نوشته اند: روز اربعین روزی است که حرم امام حسین علیه السلام وارد مدینه شده یا از شام به سوی مدینه خارج شده است.

آنچه می ماند این است که نخستین زیارت امام حسین علیه السلام در نخستین اربعین، توسط جابر بن عبدالله انصاری صورت گرفته است و از آن پس ائمه اطهار علیهم السلام که از هر فرصتی برای رواج زیارت امام حسین علیه السلام بهره می گرفتند، آن روز را که نخستین زیارت در آن انجام شده، به عنوان روزی که زیارت امام حسین علیه السلام در آن مستحب است، اعلام فرمودند.

متن زیارت اربعین هم از سوی حضرت صادق علیه السلام انشاء شده و با داشتن آن مضامین عالی، شیعیان را از زیارت آن حضرت در این روز برخوردار می کند.

اهمیت خواندن زیارت اربعین تاجایی است که از علائم شیعه دانسته شده است، درست آن گونه که بلند خواندن بسم الله در نماز و خواندن پنجاه و یک رکعت نماز در شبانه روز در روایات بیشمار، از علائم شیعه بودن عنوان شده است.

زیارت اربعین در «مصباح المتهجد» شیخ طوسی و نیز «تهذیب الاحکام» وی به نقل از صفوان بن مهران جمال آمده است. وی گفت که مولایم صادق علیه السلام فرمود: زیارت اربعین که باید وقت برآمدن روز خوانده شود چنین است..... این زیارت، به جهاتی مشابه برخی از زیارات دیگر است، اما از آن روی که مشتمل بر برخی از تعبیر جالب در زمینه هدف امام حسین از این قیام است، دارای اهمیت ویژه می باشد. در بخشی از این زیارت در باره هدف امام حسین علیه السلام از این نهضت آمده است...»: «و بذل مهجته فیک لیستنقذ عبادک من الجهاله و حیره الضلاله... و قد توازر علیه من غرته الدنيا و باع حظه بالارذل الادنی.»

خدایا، امام حسین علیه السلام همه چیزش را برای نجات بندگان از نابرداری و سرگستگی و ضلالت در راه تو داده در حالی که مشتی فریب خورده که انسانیت خود را به دنیای پست فروخته اند بر ضد وی شوریده آن حضرت را به شهادت رساندند.

در پایان اگر سخنی دارید بفرمایید.

نخست آنکه برخی از روایاتی که در باب زیارت امام حسین علیه السلام در کتاب کامل الزیارات ابن قولویه آمده، گریه چهل روزه آسمان و زمین و خورشید و ملائکه را بر امام حسین علیه السلام یادآور شده است. [7]
دوم این که ابن طاووس یک اشکال تاریخی هم نسبت به اربعین بودن روز بیستم صفر مطرح کرده و آن اینکه اگر

امام حسین علیه السلام روز دهم محرم به شهادت رسیده باشد، اربعین آن حضرت نوزدهم صفر می شود نه بیستم. در پاسخ گفته شده است، به احتمال ماه محرمی که در دهم آن امام حسین علیه السلام به شهادت رسیده، بیست و نه روز بوده است. اگر ماه کامل بوده، باید گفت که روز شهادت را به شمارش نیاورده اند. [8]

پی نوشت ها :

- [1] مجموعه ورام، ص 35.
- [2] نوری، میرزا حسین، مستدرک الوسائل، ج 9، ص 329.
- [3] همان.
- [4] طبهرسی، الاحتجاج، ص 84.
- [5] مجلسی، محمد باقر، بحارالانوار، ج 53، ص 200.
- [6] نوری، میرزا حسین، مستدرک الوسائل، ج 5، ص 217.
- [7] شهید قاضی، اربعین، ص 386.
- [8] مجلسی، محمد باقر، بحار الانورا، ج 98، ص 335.